

Zimska pot.

Spisal Milan Pugelj.

o sem bil v sedmi šoli, sem dobil nekako po novem letu in v najhujši zimi tole brzovjavko: „Pridi domov. Oče bolan.“

Vedel sem takoj, da je nekaj hudega: ali je prišla nesreča sama od sebe ali jo je zakrivil kdo drugi — to je gotovo, da leži oče na smrtni postelji, če že ni nemara mrtev. A predvsem je bilo treba premisliti, kako bi se prišlo do doma. Peš je nemogoče, ker je zunaj najostrejša burja, sneg do kolena in pot do skrajnosti utrudljiva. Ne bilo bi čudo, če bi človek obtičal v mrazu in zmrznil. S pošto bi se prišlo, ali za to je treba denarja. Doma je nesreča v hiši, vse drevi križem in je zmedeno; na brzovjav so se domislili, na denarje se niso. No, mogoče bi pomagala začasno gospodinja.

Ko sem že stal v veži, da potrkam na vrata njene sobe, mi je nenadoma prišlo na pamet, da je ponedeljek, torej semanji dan in da so se pripeljali prav gotovo danes kmetje od raznih strani na mestni trg, kjer kupujejo in prodajajo, kakor jim velijo potrebe, plačujejo fronke in se posvetujejo z zaupnimi meščani o vsem, kar je zanje važno. Da bo kak voz — sem si mislil — kje spodaj pri predmestnem oštirju mogoče prav iz moje vasi ali pa iz take bližine, odkoder ne bo daleč do moje domačije.

Zavil sem se v debel havelok, pokrili kučmo, pa jo krenil naravnost v gostilno. Gledam po sobah med pivce, pregledam vežo, stopim na dvorišče k manjšim vozovom, ki so stali po vrsti ob beli steni, pa vidim naenkrat sosedov voz, ki je bil tako pisano pobarvan, da ga je moral vsak najprej opaziti. In Jaka bo najbrž tukaj, sosedov sin, postaren že, pa še vedno samec. Mati je vdova, ona mu gospodinji, a on gospodari. Zakaj se ne oženi, ga vprašujejo vrstniki, ki so že davno poročeni, on pa kratko odgovarja: „Moja reč“. In obrača govor na drugo stran.

Res je bil Jaka v mestu. Z debelim konjskim bičem se je pojavil v gostilniški veži, velik ovoj je držal pod levo pazduho. Ko

me je zagledal, se je dobrodušno nasmehnil in mi takoj pomigal, naj bi stopil k njemu.

„Domov bi rad, kajne?“ — je vprašal in uganil. „No, le stopiva v hišo in sediva! Polič vina na mizo! Pij, da se ogreješ. Zima je kakor strup.“

„Prosil bi te, če bi me vzela na voz!“ — sem dejal in on je kimal in govoril: „Seveda te bom vzela, kako ne? Še vesel sem te. Z očetom je pa slaba, kap ga je zadela.“

Povedal je odkrito, prostodušno in čuvstveno. Meni se je zdelo, kakor bi me bil kdo zgrabil za prsi. Pred očmi se mi je zmedlo, strop se je navidezno dvignil, zamrzla okna so se zasvetlikala v čudnih lučih. Ali upal sem še vedno. Kaj vedo kmetje — sem si rekel. Nemara je hipna slabost, mogoče ni kap. Bog daj, da bi ne bilo hudega! Ali med te misli se je vse mešalo: smrtna postelja, smrtni boj, smrt sama.

„Pij, da se ogreješ!“ — je prigovarjal Jaka. „Zdaj je tri ure; odriniti bo treba.“ — In po odmoru je še pojasnil: „Ne peljeva se sama. Rekarjeva je prišla — kaj jaz vem odkod, tudi ona se pelje. Ali se je še spominjaš?“ —

„Ne!“ — sem odgovoril, zatopljen v svoje misli.

„Najbolje tako!“ — je prikimal skoro pobito. „Take ljudi pozabiti — to velja!“

„Kakšne?“ sem vprašal.

„No“ — je dejal kakor v neprijetnem položaju. „Take, kakor je Rekarjeva!“ —

Zdaj se mi je posvetilo. Rekarjeva, Rekarjevi — to so mizarjevi iz naše vasi. Rekarjeva, to je Lena, vaška lepotica. Nekoč so prišli v vas slikarji in slikali vaško cerkev in eden tistih jo je pogubil. Pripovedujejo o njem kakor v pravljicah. Visok, vitek, kodrolas in črn kot noč in bel kot platno. Njo so opravljali, odšla je bogvekam.

„Mizarjeva“ — sem dejal, „a Lena?“

„Lena!“ — je pritrdil Jaka, a trdo, kakor bi zahteval, da se več ne govori o stvari.

Mračilo se je, Jaka je napregel konja, v črno ruto zavita ženska je sedela že zadaj v mrvici na vozu, jaz sem sedel spredaj na desno. Jaka je skočil k meni in nategnil vajeti. Rjava konja sta potegnili in zazvonila, voz je smuknil z dvorišča na cesto in po njej izmed hiš v nepregledno sneženo krajino.

Mračilo se je in burja se je pojavila. Nosila je v obraz neznatne drobtinice zmrzlega snega, ki so se zapikale v lica, v nos, v čelo in ustnice kakor ledene igle. Brzovjavni drogovi, ki so moleli ob cesti iz kupov odmetanega snega, so v njej brneli in peli kakor nekakšne ogromne piščali.

Izmed nas se ni nihče ganil. Jaka je prekladal vajeti iz roke v roko, včasi dvignil bič in švignil ž njim mimo konj po zmrzli cesti. Glavo je imel upognjeno, zleknjeni ovratnik kosmatega kožuha je molel zadaj skoro preko črne kučme. Vsi smo bili molčeči in zamišljeni.

Zadaj za najinima hrbtoma je nenadoma nekaj zaječalo prav ubožno in nesrečno. Jaz sem se sredi svoje zamišljenosti stresnil in prestrašil. „Kaj je?“ — sem vprašal soseda in se dotaknil njegove rame. „Ali si slišal?“ —

„Otrok!“ — je odgovoril. Počasi se je okrenil z glavo in gornjim delom života nazaj in govoril ženski: „Ti! Dekle! Ali — ti, žena! Otroka zavij, da ti ne zmrzne!“ — In meni je dejal in pričel vstajati: „Čakaj, dvigni se malo! Koc, ki sediva na njem, ji dajva!“ — Vlekel je izpod naju koc in ga porinil nazaj k ženski. „Na, primi, zamotaj se vanj!“ —

„Hvala!“ — je rekla z drobnim in negotovim glasom.

Zopet smo se vozili v molku. Konja sta zvonila, voz je drčal po trdi poti, od bližnje vasi, ki smo mimo nje vozili, sta priletela dva velika psa, lajala in tekla za nami in nazadnje obtičala zadaj v snegu in še dolgo cvilila v burjasto in mrazno noč.

Meni se je zdelo ob žvižganju burje vedno tako, kakor bi slišal daljno in neumljivo govorico. Nekdo govori zamolklo in votlo kakor iz rakve ali groba. Ali je to smrt, ali je mrtvi oče?

Jaka je preložil noge, se obrnil počasi napol nazaj in se oglasil važno in trezno kakor po dolgem premisleku: „Ti, Lena! Kako pa je, no, s teboj?“ —

„Ne vem!“ — se je odzvala in vzdihnila.

„Kje pa je — on?“ je vprašal Jaka počasno in sam odgovoril. „Saj ne veš, sama ne veš. Poteplje se kakor deseti brat ali izgubljeni sin brez doma, brez stalnosti.“

„Da!“ — je pritrdil ženski glas in se tresel od mraza.

„Slabši je, vidiš, od živali. Žival čuva svoj zarod, brani ga, živi, varuje! On ne! In jaz sem ti rekel takrat: Lena, tako sem rekel, Lena, lep je, to je resnica, ali pošten ni. No, jaz sem bil grd, jaz sem bil grčav in neroden — ha . . .“

Jaka se je hotel posili nasmehniti, kakor bi se hotel pošaliti ali kakor bi želel žaliti; ali to ni bil nasmeh veselja, ampak nasmeh bolesti. Zato se je končal, kakor bi ga bil odsekal.

Voznik je zakašljaj in priganjal konje. Vidno je hotel sedeti in molčati, ali ni se znal premagati. Zopet se je ozrl in obrnil, pa govoril.

„Ničvrednež je — pri moji veri! Volk je boljši oče od njega. Bog ga kaznuj!“ —

„Ne!“ — je povzela ženska. „Ne kolni ga! Bog mu daj sreče!“

Jaka je zmajal z glavo, zopet mislil in zopet govoril. „Kakor je bilo, tako je! Urekel ti je, kakor čarodej ti je učaral! On tebi kletev, ti njemu molitev!“ —

Majal je z glavo, obmiroval, kakor bi začul nekje daleč neznan glasove, dvignil vnovič obraz nekoliko više in se oglasil, kakor bi se bil domislil nečesa starega in pozabljenega.

„Kakor beračica si! Koga imaš na svetu? Nikogar! Ali veš, kaj je to: dom? Reva si!“ —

Kar je povedal, je vse sproti odnesla burja, da je bilo čuti glasove, kakor bi jih strigel. Ali besede so bile tople, nekako izdrte iz trdega moškega srca in težke in resnične.

„Kaj se voziš domov? Kaj hočeš?“ — jo je vprašal. „Oče je vdovec, zdaj se bo ženil, mati v grobu, sestre in bratje raztepeni širom sveta. Zapravila si vse skupaj — mladost, življenje . . .“

„Prosim te, prosim . . .“ skoro zaihti ženska in Jaka jo hoče tolažiti s seboj samim.

„Tudi jaz — malo poglej, pomisli! Imam zemljo, imam hišo, gozd, vinograd, ali sam sem. Sam pri plugu, sam pri skledi. Drugi imajo ženo, otroke, jaz sivo mater, ki se pripravlja na zadnjo uro. Vidiš, tudi pri meni ni nič!“

Tam od daleč so se posvetila okna, ali to še ni domača vas. Pot je še dolga, burja jačja, mraz strupenejši. Konj se prijema ivje, moj ovratnik je ves bel od zime in strupeno mrzel. Tudi misli so zamrle in otrpnile, sključen sedim in se tiščim v havelok, prijateljevo govorjenje slišim kakor v polsnu.

Konj na desni strani je pričel hrskati, zadnji konec meče kvišku, buta z nogami nazaj, Jaka se ogleda, nategne vajeti in ga pregovarja: „Bodi, bodi“ — pravi — „Luca, kobila neokretna! Saj nisi stara več štiri leta, saj jih šteješ deset! Da bi te vrag preuhal!“

Konj se pomiri, spet drče kolesa enakomerno dalje, v enakih presledkih udarjajo kopita, ob cesti brenče drogovi, burja nosi snežen prah in ga trosi in potiska v lica in oči.

Jaki se nenadoma zjasni glas, ker se spominja nečesa veselega. K meni se nagne in pripoveduje. „S tole“ — pravi in namigne z glavo nazaj — „sva se vračala nekoč s semnja. Jaz sem gnal par volov, ona kravo. Pa uide krava in ona joče. Čakaj, velim, drži ti vola, pa ti jaz ujamem kravo. Pripeljem kravo, pa ni nikjer volov: ušla sta ji. Smešno je bilo, a noč je sijala svetlo in zvezdnato. Še jo imam v spominu.“ —

Komaj sem slišal ta dogodek; zame je bil pust in brez pomena, ali on ga je pripovedoval zamolklo in toplo, kakor bi odkrival nekaj lepega in prikritega iz svoje minulosti.

„Enkrat“ nadaljuje — „buši ponoči plamen iz Rekarjevega skednja. Vaščanje letimo na kup, mešamo se drug z drugim in tako se zadeneva s Potokarjevim Jurjem; midva se nisva nikoli marala. Preslepil pa me je takole: Lena, je dejal, Lena spi na skednju. Zgorela bo. — Planil sem v ogenj . . . saj je bilo vse skupaj laž! Ali bal se nisem takrat nikogar, ne ognja, ne vraga. Z medvedom bi se bil metal!“ —

Voznik umolkne in se zagleda predse kakor v spomine. Drčimo skozi gozd in ponekod zdrsnejo kolesa ob golem grmičju, da zaprasketajo veje, kakor bi jih nalomil. Senca konj, ki teče z nami, postaja jasnejša in večja. Preko grap in grud se zvija in vozi, kakor bi jo podili vrage. Vsled burje, vsled samote in mrazne zapuščenosti postaja srce plašno in bolešno. Vznemirja se vsled sence, ki šine preko sneženega kupa, ali vsled droga, ki se zdi, kakor bi odbrenčal med naglo vožnjo mimo voza.

Jaka je obrnjen z zgornjim životom k ženski in ji pripoveduje: „Takrat, takrat! Drugi časi so bili. Lahko bi bila pregledala dogodke, prilike, mene. Morda bi bila spoznala. Zakaj nisi, no, zakaj nisi?“ —

Ženska molči.

„No, da!“ — odgovarja Jaka sam sebi. „Naključje — nič drugega ne! Ali vendar — tiste čase, tiste čase! Lahko bi se bilo napravilo, lahko! Ali zdaj —“ In preneha sredi stavka.

„Pusti me!“ — prosi ženska. „Ne govori več! Kdo te je vprašal?“ —

„Vprašal, vprašal?“ ponavlja voznik. „Nihče me ni vprašal. Ali človek te vidi in se domisli. Tisto ni res, da bi minilo človeka to,

kar se je zasadilo vanj. Pošten človek je vedno enak. Kdor se mu je priljubil, ga ceni — to je. — Tebe na primer jaz — kako bi drugače? In še zdaj — skoro bi mislil, kako bi se dalo izbrisati... Ali ljudje so tukaj, sosedje, sosede in cerkev in duhovnik!“

Umolkne, gleda po krajini za vozom, z desno drži vajeti, z levo se opira na desko, kjer oba sediva. Dva griča, ki vozimo mimo njiju, sta mi znana. Zdaj ni več daleč do vasi, kamor smo namenjeni.

„Kaj si ti zdaj?“ vpraša Jaka zelo osorno, ali hipoma je zopet njegov glas miren in zamolkel. „Ne da bi se bila poročila, imaš dete. To se pravi, ti si ničvrednica, vlačuga . . .“

Ženska zaihti in zastoče: „Prosim te, prosim te; kaj sem ti storila?“ —

„Jaz ti tega ne očitam, jaz ti sploh tega ne pravim. Ali ljudje, ljudje, ti ne molčijo. Ti ti bodo povedali tisočkrat v obraz in za hrbtom. In duhovnik in cerkev — kako bo to, a?“ —

Že drčimo po klancu navzdol in tam spodaj v dolini leži naša vas. Noč je temna in mrazna, burja raznaša po njej sneženi prah, od poslopij in bivališč ni videti drugega kakor sivim sencam podobne proge. Samo kontura zvonika se razloči; nekaj motnega se dviga kvišku kakor stolp redkega dima.

Tiho je vse. Bližina in daljava molčita. Rekarjeva hiša stoji nekoliko od ceste oddaljena in streljaj pred vasjo. Ugledamo jo, začujemo psa, ki se je prebudil in laja in cvili in se trga na verigi. Voznik pridrži konja in ustavi.

„Tukaj smo!“ — Skoči z voza, ponudi meni vajeti in stopi k ženski. „Daj mi otroka!“ — ji ukazuje. „Kako bi stopila drugače na cesto?!“ —

Ženska mu da močno zavito dete, Jaka ga drži v rokah, nese k obrazu, posluša, prične razmotavati, posluša zopet in položi nenadoma belo in golo telesce tik mene na desko.

„Mrtvo je! Zmrznilo je!“ —

Ženska skoči z voza, plane k otroku in šklepeče glasno z zobmi.

Jaka ponovi še enkrat: „Mrtvo je!“

Lena stoji tik voza, trese se, roke drži nad mrličkom in ga ne prime, kakor bi se ga bala. Naenkrat krčevito zajoče in zakrije z rokami obraz. Telesce se motno svetlika in je bolj belo kakor neg.

„Čuj me!“ — zakliče voznik pridušeno in važno. „Poslušaj! Pelji se ti zdaj nazaj v mesto, jaz te zapeljem. Da! Obrnem konja in zapodim! Ta“ — pokazal je name — „pojde peš do doma.“ —

Ženska je ihtela krčeviteje in se ni dala tolažiti.

„Tam“ — je govoril Jaka — „v mestu vse opraviš. Poveš, kako je bilo, in pokoplješ. Kdo bo izvedel? Nihče!“ —

Konja spredaj hržeta in strižeta z uhlji, na rebri laja in cvili priklenjeni pes, burja se zaganja v nas in stoče in požvižgava. V stolpu bije ura dolgo in dolgo na veliki zvon. Polnoči je menda.

„Ta“ — pokaže Jaka vnovič name — „ne pove v vasi in nikjer ničesar. Tudi jaz ne! Kdo bo vedel pri nas, da si imela že otroka?“

Jaka stopi k desnemu konju, prime ga za uzdo in prične obračati. Lena ihti in hrope kakor zmedena, pograbi nagloma belo telesce, skrije ga pod svojo zimsko ruto, tišči k sebi, hriplje in beži po snegu in po rebri naravnost gori proti hiši.

„Stoj!“ zakliče polglasno voznik. „Čakaj, premisli, kar sem povedal!“

Ali Lena je že daleč, ne mara slišati ali ne more; kakor črna senca je še videti, ki brzi kvišku in se nemudoma spoji s hišo in izgine. Jaka stoji še trenotek, drži desnega konja za uzdo, gleda v sneg in mrmra predse. Kmalu spusti uzdo, sede tik mene na voz, vzame molče iz mojih rok vajeti in požene. Ne izpregovori nobene besede, sam zase premišlja, poigrava z vajeti, pogleda kvišku in zopet nazaj. Ko prideva v vas, ustavi pred svojo hišo in mi ponuja roko.

„Molči!“ pravi in brez besedne zveze dostavlja. „Kakor mlada mačka, ki se suče v kolobarju, lovi lastni rep in se vanj grize, taki smo — pri moji veri! Sami sebe lovimo, sami sebe grizemo! Človek si vtisne v prsi — to je tisto! Hoče imeti in zato blodi in blede — a —“

Obstal je pred svojim domom in še vedno mrmral, ali neumljivo. Jaz sem se tresel od mraza in plahega pričakovanja; tudi prej ga nisem pozorno poslušal niti razumel. Hitel sem domov proti beli hiši, kjer so bila v pozni noči vsa okna razsvetljena in vežna vrata nastežaj odprta.

Moj oče je ležal mrtev med štirimi visokimi cerkvenimi svečniki.

